

Dansk radio fra udlandet under 2. verdenskrig

Da Danmark blev besat af Tyskland den 9. april 1940 blev Statsradiofoniens udsendelser omgående udsat for tysk censur. Lidt før kl. 8 ankom tyske soldater til kontrolrummet i Statsradiofoniens daværende lokaler 'Stærekassen', og en proklamation blev af tyskerne beordret oplæst for de danske lyttere. I løbet af dagen forbød tyskerne Statsradiofonien at udsende vejrudsigter og man fik desuden stoppet de danske kortbølgeudsendelser til danske i udlandet.

Pressens Radioavis fik ordre om, at intet tysk-fjendtligt stof måtte bringes. I den første tid af besættelsen var censuren dog ikke så systematisk, men efterhånden som krigen udviklede sig blev den tyske censur intensiv og kom til at omfatte alle dele af udsendelsesvirksomheden.

Tyskerne udpegede en radioattaché - senere en radiokommissær - der i realiteten havde uindskrænkede beføjelser over, hvad der måtte og specielt hvad der *ikke* måtte sendes i dansk radio. Den tyske censur søgte at ramme enhver form for information, der kunne være til skade for nazisterne og Tysklands interesser.

Statsradiofonien blev gradvist mere og mere tysk-sindet og fra den 29. august 1943, hvor Radiohuset formelt blev besat af tyskerne tidligt om morgenen, var Statsradiofonien reelt et tysk propagandainstrument.

Allerede på besættelsens første dag indledtes der udsendelser på dansk fra udlandet. Det var BBC, der sendte en opfordring til alle danske skibe om at søge allieret havn.

Tyskerne svarede kort tid igen ved at indlede udsendelser på dansk fra Hamburg, hvorfra man opfordrede de danske lyttere om at "ignorere den britiske løgneudveksling [fra BBC] med al dens latterlige stikken blå i øjnene, særligt eftersom London-radioen betjenes af folk, der er velkendte som danske forrædere". Det er ikke klart, hvor lang tid disse udsendelser blev sendt.

I det følgende vil vi kigge på de danske udsendelser fra de allierede lande under krigen.

BBC – London

Den første udsendelse på dansk fra BBC den 9. april 1940 var ganske kort og opfordrede blot danske søfolk til at søge britisk eller anden allieret havn og lade være med at adlyde ordrerne fra den tysk-kontrollerede danske radio.

Nogle få dage senere fik BBC etableret rigtige udsendelser – og fra slutningen af maj 1940 tilmed med en daglig dansk nyhedsudsendelse på 5 minutter. Den første danske speaker på BBC var journalist Paul Palmér.

Hele krigen igennem sendte BBC dagligt på dansk. I løbet af sommeren 1940 blev der ansat flere danske medarbejdere på BBC og antallet af danske udsendelser øgedes, og efterhånden kom man op på at sende på dansk 3-4 gange dagligt. Fra sommeren 1942 sendte BBC dagligt på dansk kl. 06.20, 12.15 og 18.15.

I en programklæring fra juni 1940 udtalte lederen af de danske udsendelser fra BBC, den danske reklamemand og teaterdirektør Robert Jørgensen: "Når I lytter til os, behøver I ikke at være afhængige af kontrollerede nyheder, lumsk propaganda og hele det maskineri til fordrejelse af den offentlige mening, der er hovedprincippet i nazismen".

I januar 1941 introducerede BBC et nyt pausesignal bestående af morsetegnet for 'V' – og afspillet med tre korte og et langt slag på en tromme. V'et skulle symbolisere 'victory' og i de danske udsendelser fik V'et betydningen "Vi vil vinde".

De danske udsendelser fra BBC havde formodentlig ikke den helt store interesse blandt danske lyttere i den første tid. Således var det først helt hen i december 1941, at tyskerne 'bad' om at få en sender på Skamlebæk Radio stillet til rådighed, der skulle virke som støjsender – på BBC's langbølgefrequens 200 kHz. Selv om dette var i strid med internationale aftaler, havde P&T ikke noget valg og stillede en sender til rådighed.

I løbet af besættelsen kom der mange flere støjsendere til, og alene i Aalborg-området var der i 1945 hele 6 forskellige støjsendere. I alt skulle der have været omkring 42 kortbølge-støjsendere forskellige steder i Danmark. Dertil kom langbølge-støjsendere. Det lykkedes for modstandsbevægelsen ved flere lejligheder at sprænge nogle af disse støjsendere i luften.

De danske myndigheder udstedte et forbud mod anvendelse af indendørs rammeantenner. Dermed fandt mange ud af, at det ved brug af en rammeantenne – der jo er overordentlig retningsbestemt - i flere tilfælde ville være muligt at skille støjen fra støjsenderne ud.

I besættelsens første par år var formålet med BBC's danske programmer først og fremmest at holde modet oppe hos danskerne. Fra 1942 ændredes hovedformålet med udsendelserne til at være direkte appel om at yde modstand mod den tyske besættelse. Mens de danske politikere i ud-

sendelserne på Statsradiofonien indtrængende opfordrede til samarbejde med den tyske værnemagt og appellerede om at undgå sabotagehandlinger, så lød der helt andre toner fra BBC. Herfra blev der direkte opfordret til at øve sabotage mod de tyske kommunikationslinier.

Fra 1942 blev de danske udsendelser fra BBC også åbenlyst anvendt til kodede meddelelser til modstandsbevægelsen i Danmark – f.eks. om naturlige våbenedkastninger til modstandsbevægelsen i øde områder af Danmark.

Blandt de markante stemmer på BBC's danske udsendelse under krigen var Christmas Møller, der kom til BBC i maj måned 1942. Han var med til at sikre, at udsendelserne fra BBC fik en mere professionel udformning og han lagde ikke fingre imellem i hans direkte opfordringer til danskerne om at yde modstand mod den tyske besættelse.

I Danmark fik medarbejderne på Pressens Radioavis i Statsradiofonien mere og mere umulige arbejdsforhold, og i september 1944 fik man nok og nedlagde simpelthen arbejdet i protest mod tyskernes krav om oplæsning af en hadsk proklamation om det danske politi. Chefredaktør Niels Grunnet og souschef Johs G. Sørensen flygtede til Sverige, og resten af besættelsen blev nyhedsudsendelserne i Statsradiofonien oplæst af danske nazister under tysk ledelse.

I december 1944 kom tidligere souschef ved Pressens Radioavis, Johs. G. Sørensen, til BBC, og de danske udsendelser blev ændret således, at der hver aften sendtes en halv times udsendelse, hvor halvdelen af tiden var viet til begivenheder i udlandet og den anden halvdel handlede om begivenheder i Danmark..

Det blev Johs. G. Sørensen, der som den første bragte meddelelsen om tyskernes kapitulation i Danmark i den danske udsendelse fra BBC den 4. maj 1945 kl. 20.36.

Frihedsbudskabet – som meddelelsen efterfølgende er kaldt – kom i virkeligheden overraskende for medarbejderne på BBC. Meddelelsen kom - få minutter efter starten af det danske program - på BBC's interne højtaleranlæg og derefter blev det bekræftet via Reuters fjernskriver. Meddelelsen blev strakt bragt til afviklingsstudiet i en dyb kælder under BBC, hvorfra det danske program blev sendt og her kunne Johs. G. Sørensen så – efter et kort øjeblik at have overvejet situationen – officielt meddele, at alle tyske styrker i Holland, Nordtyskland og Danmark havde overgivet sig.

BBC's danske udsendelser fortsatte også efter krigen og blev først nedlagt i 1957.

Redaktør Johs. G. Sørensen, der læste frihedsbudskabet på BBC i London. (Foto: Hvem Hvad Hvor)

Reykjavik Radio, Island

Efter en opfordring fra landsfogederne i Grønland begyndte det danske gesandtskab i Reykjavik udsendelser på dansk allerede i maj 1940. Der var tale om en 15 minutters daglig udsendelse på dansk, der blev udsendt over Reykjavik Radio.

Udsendelserne var særligt rettet mod lyttere i Grønland og danske søfolk i Nordatlanten.

”Amerika kalder Danmark”

”Amerika kalder Danmark” var fællesbetegnelsen på danske udsendelser fra New York, der blev indledt i begyndelsen af 1942. Det var N.B.C. der startede de danske udsendelser, og som efter kort tid blev overtaget af det amerikanske krigsinformationsministerium. Det var tegneren Hans Bendix, der stod i spidsen for disse udsendelser, der fra starten kun havde én medarbejder.

I løbet af 1942 blev alle kommercielle kortbølge-radiostationer overtaget af staten og antallet af redaktioner og medarbejder blev markant forøget.

’Absie’ – American Broadcasting Station in Europe – var et andet amerikansk initiativ. Denne station begyndte at sende på dansk fra London den 29. april 1944 og fortsatte frem til 4. juli 1945. Absie havde to daglige dansksprogede udsendelser og retransmitterede i aftenens sidste udsendelse et 15 minutters program fra New York. Det var det amerikanske krigsinformationsministerium, der stod bag udsendelserne, hvis formål var at bidrage til ”krigens hurtigst mulige afslutning”.

Sveriges Radio

Efter medarbejderne på den danske Radioavis forlod Radiohuset i september 1944 kom souschef for Radioavisen Johs. G. Sørensen efterfølgende til Sverige, hvor han fik den svenske radio overtalt til at sende en dansk Radioavis over de svenske stationer – fra starten tre gange ugentligt – første gang den 9. oktober 1944 kl. 22.30.

Fra den 14. november 1944 blev sendetiden ændret til kl. 16.50-17.00 og den 10. december blev sendetiden igen ændret – denne gang til kl. 22.15-22.25.

Fra den 5. marts 1945 begyndte den svenske radio at sende på dansk 5 gange ugentligt og fra den 16. marts kom de danske udsendelse fra Sverige dagligt kl. 18.50-19.00 og de allersidste dage inden befrielsen – fra den 1. til den 4. maj sendtes tillige på dansk kl. 12.50-13.00.

Danske clandestine-stationer

Den 1. maj 1940 kl. 22 – få dage før den tyske kapitulation - gik ’**Den Frie Danske Radio**’ i luften på 41 meterbåndet. Stationen sendte fra et værelse i en privat villa beliggende på Søllingsvej 14, en sidevej til Vilvordevej i Charlottenlund. Det var Studenternes Efterretningstjeneste der stod bag den – efter forholdene – ret kraftige station. Senderen var bygget af ingeniør Janus Tabur og komponenterne til senderen var stjålet på tyskernes lagre.

Senderen var søgt sikret på alle måder. Der var konstant vagter i huset, og når man sendte, hvilket skete hver fulde time hele eftermiddagen og aftenen - var der ekstra vagter. Vagterne var udstyret med maskinpistoler, karabiner, håndgranater og tilmed et enkelt rekylgevær. Skulle det komme til regulær kamp ved villaen, var bevogtningen så stærk, at man forventede at have tid til at flytte senderen ind i en bil, der stod køreklar, og dermed sikre den værdifulde sender.

Vurderingen var, at det ville tage tyskerne mindst ti minutter at pejle stationen, og derfor holdt man alle udsendelser på højst 9 minutters varighed. Angiveligt blev der kun i et enkelt tilfælde observeret en tysk pejlevogn i nærheden af senderen.

Udsendelserne blev sendt direkte og bag mikrofonen sad bl.a. redaktør Karl Bjarnhof samt Helmer Sørensen og Poul Overgaard Nielsen – begge formelt stadig ansat på Pressens Radioavis.

Nazisterne forsøgte sig også med såkaldte ’sorte clandestine stationen’ i Danmark under krigen. En radiohandler Westermann fra Haslev havde – for det tyske HIPO-korps – indrettet en bil med radiosender og gik i luften fra Dyrehaven under navnet ’**Den Illegale Socialistiske Sender**’.

Der blev sendt søndag, tirsdag og torsdag aften på samme frekvens som Statsradiofonien i København. Man gik i luften netop som dagens udsendelser fra Statsradiofonien var afsluttet med Radioavisen kl. 21.

Der var dog ikke mange, der hoppede på limpinden, så disse tyske forsøg på at drive en ’sort clandestine’ station blev hurtigt opgivet.

I starten foregik udsendelserne fra Stockholm, men de sidste dage inden befrielsen – fra den 20. april til den 5. maj blev der sendt fra Malmö

Johs. G. Sørensen forlod dog hurtigt Sverige og rejste til BBC i London i stedet. Ny leder af de danske udsendelser fra Sverige efter Johs. G. Sørensen blev forfatteren Bent Demer.

Radioavisens tidligere chef Niels Grunnet blev i Sverige og indgik – sammen med Bent Demer – i Radiogruppen inden for den Danske Brigades Pressesektion. Gruppen skulle – i tilfælde af, at det var kommet til egentlige kamphandlinger i Danmark – have produceret 5 daglige danske Radioaviser i døgnet via de svenske sendere.

Paris, Frankrig

Under 2. verdenskrig blev der også sendt danske udsendelser fra Paris. Lederen var Ada Kofoed.

Buenos Aires, Argentina

Danskere der var emigreret til Argentina sendte under 2. verdenskrig danske radioudsendelser.

Moskva Radio

Da den sovjetiske hær havde nedkæmpet tyskerne ved Moskva og Stalingrad meldt Moskva Radio sig den 13. oktober 1943 for første gang på dansk.

Hovedformålet med udsendelserne var ”at informere de danske lyttere om de sovjetiske folks selvopofrende indsats i baglandet”.

Den danske afdelings første redaktør var Nadesja Snesjko.

I marts måned 1945 sendte Moskva Radio to gange dagligt på dansk – kl. 16.45-17.15 og igen kl. 23.00-23.25 på frekvenserne 6230, 6980 og 7430 kHz – eller bølgelængderne 48.15, 42.98 og 40.38 meter, som var den mest udbredte måde at angive positionen på skalaen dengang.

De daglige danske udsendelser fra Moskva fortsatte helt frem til 24. september 1994.

Stig Hartvig Nielsen

Kilder: 'Hvem Hvad Hvor' 1946, 'En verden i lyd og billeder' (Leif Ahm), 'Fakta om Sovjetunionen' (oktober 1973) og 'Land og Folk' (4. marts 1943).